

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

УДК 378.147

О.М. ІОНОВА,

*доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри природничо-математичних дисциплін
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

Н.М. СІНОПАЛЬНИКОВА,

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри здоров'я людини та корекційної освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕГРОВАНІХ ФОРМ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Обґрунтовано суть підготовки майбутнього вчителя початкової школи до застосування інтегрованих форм організації навчання (процес навчання, що забезпечує готовність до діяльності інтегрованого характеру, тобто здійснення внутрішньопредметної та міжпредметної інтеграції у процесі викладання основних шкільних дисциплін) і структурні компоненти цієї готовності (мотиваційно-ціннісна, науково-теоретична, практична). Визначено педагогічні умови підготовки майбутніх учителів до застосування інтегрованих форм організації навчального процесу у професійній діяльності. Уточнено поняття «інтегровані форми організації навчання».

Ключові слова: майбутній учитель, підготовка, педагогічні умови, початкова школа, інтегровані форми навчання.

Постановка проблеми. Одним із пріоритетних напрямів розвитку вищої педагогічної освіти є підготовка кваліфікованих учителів початкової школи, які здатні забезпечувати гармонійний розвиток дитини, формувати ключові та предметні компетенції молодших школярів, закладаючи тим самим міцний фундамент для їх подальшого навчання, розвитку й виховання.

Важлива роль у цьому процесі належить готовності майбутніх учителів початкової школи до застосування інтегрованих форм організації навчального процесу, що зумовлено низкою чинників. По-перше, їх застосування активізує навчальну діяльність, стимулює інформаційне та емоційне сприймання школярами навчального матеріалу, уможлиблює всебічний розгляд явищ і понять, а отже, адекватно відповідає потребі й здатності учнів цього віку до цілісного пізнання дійсності. По-друге, використання інтегрованих форм організації навчання дозволяє ущільнювати освітній процес, підвищувати узагальненість засвоєних дітьми знань і вмінь, що сприяє розвитку логічності й гнучкості мислення особистості, формуванню її системного світогляду. По-третє, розробка зазначеної проблеми певним чином заповнює дидактико-методичні «прогалини» щодо сформованості у майбутніх учителів початкових класів готовності до застосування інтегрованих форм організації навчального процесу.

Аналіз актуальних досліджень. Вивчення психолого-педагогічних джерел дозволяє до основних напрямів осмислення означеної проблеми віднести такі:

– обґрунтування теоретичних засад професійної підготовки педагогів (В. Гриньова, В. Євдокимов, І. Зязюн, В. Лозова, О. Мороз, І. Прокопенко, В. Семиченко, А. Троцко) і, зокрема вчителів початкових класів (Н. Бібік, О. Бабакіна, О. Глузман, П. Гусак, О. Остряньська, О. Савченко, Л. Хомич);

– висвітлення основ педагогічної інтеграції (В. Безрукова, М. Берулава, Т. Дмитренко, В. Доманський, І. Климова, І. Колеснікова, М. Прокоф'єва, І. Ревенко);

– розробка інтегрованого змісту професійної педагогічної освіти та шляхів його засвоєння (О. Абдуліна, О. Гилязова, С. Гончаренко, В. Горшкова, Ю. Колесніченко, О. Мариновська, Ю. Сьомін, Ю. Тюнников);

– застосування інтегрованих форм організації навчання в основній (М. Безрук, Т. Браже, Г. Ібрагімов, Ю. Колягін, В. Максимова, Н. Таланчук, В. Яковлева) та початковій (О. Алексенко, Т. Башиста, Н. Бібік, Н. Груздева, О. Іонова, В. Ільченко, О. Савченко, Н. Світловська, С. Шпілева, С. Якименко) школах.

Водночас у педагогічній науці процес підготовки майбутніх учителів початкових класів до застосування інтегрованих форм організації навчального процесу не став предметом спеціального дослідження.

Цілі статті – розкрити поняття «інтегровані форми організації навчання», обґрунтувати суть і педагогічні умови підготовки майбутніх учителів початкових класів до застосування інтегрованих форм організації навчання молодших школярів.

Виклад основного матеріалу. Грунтуючись на результатах досліджень, викладених у психолого-педагогічних джерелах (М. Берулава, В. Белов, Р. Бунєєв, М. Іванчук, В. Максимова, Н. Світловська, В. Сидоренко, О. Сухаревська, Н. Чапаєв та ін.) [5; 9; 10] з'ясовано, що в педагогіці під інтеграцією розуміють процес і результат цілеспрямованого об'єднання або злиття в одне ціле диференційованих структурних елементів змісту освіти, методів, засобів, організаційних форм навчання, що веде до виникнення нових якісних можливостей цієї цілісності, а також до змін властивостей самих елементів. Залежно від об'єктів, що інтегруються, виділяють такі основні напрями інтеграції: предметно-змістовий, орієнтований на створення інтегрованого змісту освіти, та операційно-процесуальний, який полягає в розробці адекватного інструментарію для засвоєння учнями інтегрованого навчального змісту.

Урахування вищезазначеного, а також опрацювання наукової літератури в галузі дидактики (Є. Голант, В. Гузєєв, Б. Єсіпов, І. Лернер, М. Скаткін, М. Сорокін, Т. Хлебнікова) [2; 4] дозволило розкрити **інтегровані форми організації навчання** як чітку організацію навчальної діяльності учнів із засвоєння інтегрованого змісту освіти. Останній є результатом оптимізації зв'язків і системного поєднання декількох навчальних тем або предметів, що сприяє цілісному сприйняттю й засвоєнню школярами навчальної інформації.

До інтегрованих форм організації навчання в початковій школі належать: інтегрований урок (виклад навчальних тем, близьких за змістом, логічно взаємопов'язаних, об'єднаних провідною ідеєю, реалізація якої забезпечує цілісність заняття, підвищення його пізнавальної цінності); інтегровані дні (проведення протягом навчального дня серії уроків, що підпорядковуються спільним навчально-пізнавальним цілям і завданням); проектна робота (групове та індивідуальне розв'язання учнями комплексних педагогічних завдань, що передбачає застосування сукупних знань і вмінь із різних шкільних дисциплін).

На підставі аналізу наукових джерел (Н. Бібік, О. Глузман, О. Остряньська, О. Савченко, Л. Хомич) [1; 6], освітньо-кваліфікаційних характеристик майбутніх фахівців з'ясовано специфіку професійної діяльності вчителя початкової школи, що має інтегрований характер, а саме: учитель як безпосередній і головний організатор навчання молодших школярів викладає майже всі шкільні дисципліни, що потребують внутрішньопредметної та міжпредметної інтеграції, спрямованої на гармонійний розвиток особистості, формування в неї цілісної картини світу.

З урахуванням сучасних досліджень педагогічної теорії та практики (Є. Богданов, П. Гальперін, М. Дяченко, Л. Кандибович, Н. Кузьміна, В. Сластьонін) [3; 8] **підготовку студентів** до застосування інтегрованих форм організації навчального процесу в початковій школі розглянуто як процес навчання, що забезпечує готовність майбутніх учителів до ді-

яльності інтегрованого характеру в межах їхньої професійної компетенції. *Готовність* визначається як інтегрована характеристика результату підготовки майбутніх учителів і передбачає сформованість таких *структурних складників*, як:

– *мотиваційно-ціннісна готовність* – відображає ціннісні орієнтації, потреби, інтереси, мотиви, цілі, переконання, що забезпечують усвідомлення й позитивне ставлення майбутнього вчителя до формування в учнів цілісних уявлень про навколишній світ, активність і зацікавленість студента в оволодінні теорією та практикою застосування інтегрованих форм організації навчального процесу в початковій школі;

– *науково-теоретична готовність* – передбачає опанування студентами системи психолого-педагогічних, предметно-методичних знань та уявлень про сучасні інтеграційні тенденції й процеси в початковій освіті, про загальнонауковий аспект понять «інтеграція», «педагогічна інтеграція», «інтегровані організаційні форми», про алгоритми інтеграції змісту початкової освіти й форми його засвоєння; про базові поняття та надпредметні (ключові), міжпредметні, предметні компетентності, що забезпечує початкова освіта; про види інтегрованих форм організації навчання молодших школярів, способи їх упровадження, функції й результати навчання на інтегрованій основі;

– *практична готовність* – полягає в оволодінні сукупністю вмінь, спрямованих на успішне використання інтегрованих форм організації навчання, а саме: гностично-діагностичних (уміння аналізувати й добирати навчальний матеріал шкільних предметів для з'ясування узагальнених «наскрізних» понять і компетентностей, що формуються в початковій школі; виявляти й установлювати чітку ієрархію внутрішньопредметних, міжпредметних і позапредметних зв'язків), змістово-конструювальних (уміння утворювати й удосконалювати погоджену взаємодію між навчальними темами і дисциплінами початкової школи, розробляти навчальні завдання інтегрованого характеру, обирати доцільні інтегровані форми організації навчання, проектувати та реалізовувати алгоритми їх використання), оцінно-прогностичних (уміння правильно оцінювати й передбачати результати застосування інтегрованих форм організації навчання).

Науково обґрунтовано, що ефективність підготовки майбутніх учителів початкової школи до застосування інтегрованих форм організації навчального процесу забезпечується реалізацією таких **педагогічних умов**:

– *організація діяльності викладачів психолого-педагогічних і предметно-методичних дисциплін із впровадження інтегрованого підходу до навчання студентів.*

Необхідність розв'язання цієї проблеми зумовлена тим, що у викладанні психолого-педагогічних та предметно-методичних циклів превалює диференціація навчальних дисциплін, що зумовлена неузгодженістю навчальних програм. Через це відбувається дублювання частини інформації, а також спостерігається відсутність необхідних зв'язків між циклами навчальних предметів. Зокрема у змісті методичних курсів недостатньо враховується специфіка загальноосвітнього та конкретно-предметного інструментарію засвоєння змісту початкової освіти. У процесі вивчення цих дисциплін не розкриваються особливості залучення й розвитку уявлень, мислення, емоцій, творчих здібностей студентів.

За результатами проведеного нами опитування 45 викладачів з'ясовано, що більшість із них (64,4 %) стикається з певними труднощами реалізації міжпредметних зв'язків у процесі застосування інтегрованого підходу в навчанні студентів. Це зокрема незнання алгоритмів здійснення інтеграції знань (вибір інтегруючого фактора, установлення виду інтеграції й інтеграційних зв'язків, створення інтегрованого об'єкта); відсутність відповідних науково-методичних рекомендацій і комплексів; складність залучення викладачів інших дисциплін до проведення інтегрованих занять; брак часу для розробки інтегрованого змісту дисциплін та ін.

Отже, реалізація педагогічної умови щодо організації діяльності викладачів із упровадження інтегрованого підходу до навчання майбутнього вчителя вимагає вироблення викладачами психолого-педагогічних і предметно-методичних циклів спільної стратегії й розробки інтегрованого змісту навчання студентів – підготовка модульних навчальних блоків інтегрованого характеру, інтегрованих спецкурсів, відповідних науково-методичних матеріалів (посібників, рекомендацій, підручників, задачників та ін.);

– *спрямованість професійної підготовки на формування у студентів мотиваційно-ціннісного компонента готовності*, що зумовлено передусім такими основними чинника-

ми, як недостатня орієнтація переважної більшості студентів у діяльності інтегрованого характеру, нерозвиненість зацікавленості, установ і потреб у використанні інтегрованих форм організації навчання.

Активізації пізнавальної діяльності майбутніх учителів, формуванню мотивів, що спонукають і регулюють процес підготовки та складають основу засвоєння знань і вмінь застосування інтегрованих форм організації навчання молодших школярів, сприйняттю студентами цінностей і цілей майбутньої професійної діяльності, усвідомленню її інтегрованого характеру сприятиме залучення цікавих фактів з історії та сучасних досліджень педагогічної інтеграції, ознайомлення з найважливішими проблемами оновлення змісту початкової освіти, вивчення професіограми вчителя початкової школи, добір дидактичних завдань з урахуванням інтересів і можливостей студентів, формування сприятливої психоемоційної атмосфери занять (створення ситуації успіху навчання, віра в пізнавальні можливості студентів);

– *оволодіння майбутнім учителем психолого-педагогічними і предметно-методичними знаннями про суть, види та організаційні форми інтеграції в навчанні молодших школярів.* Це пов'язане з тим, що такі знання забезпечують усвідомлення значення педагогічної інтеграції, її внутрішніх відносин і зв'язків, конкретних шляхів її виявлення в початковій школі. Відсутність сформованої системи знань не дозволяє ні відтворювати способи інтеграції, ні творчо застосовувати інтегровані форми організації навчального процесу.

Формуванню науково-теоретичної готовності студентів до застосування інтегрованих форм навчання молодших школярів має підпорядковуватись утілення в освітню практику інтегрованого змісту підготовки майбутнього вчителя, а також використання інтегрованих форм (міжпредметних комплексних семінарів, інтегрованих днів, інтегрованих факультативних занять) навчання. Це дозволяє не лише ліквідувати дублювання навчального матеріалу, створити резерв робочого часу, а й надає можливість синтезувати професійно значущі знання, систематизувати й узагальнити уявлення про доцільне об'єднання змісту початкової освіти й оптимальну організацію його засвоєння;

– *набуття студентами досвіду застосування інтегрованих форм організації навчання* як умова успішності підготовки майбутнього вчителя до діяльності інтегрованого характеру орієнтує навчальний процес не на механістичне запам'ятовування навчальної інформації, а на розвиток здатності студента осмислювати, інтерпретувати, трансформувати свій особистісний досвід. Це передбачає використання інтерактивних методів (ситуативного моделювання, опрацювання дискусійних питань, проведення «круглих столів», «мозкових штурмів») підготовки, орієнтації педагогічних практик на врахування особистісного досвіду студента в застосуванні інтегрованих форм організації навчання.

Названі шляхи дозволяють наблизити навчальний процес до конкретного середовища професійної діяльності, відкривають майбутньому вчителю можливості актуалізувати свій досвід і ефективно сприймати досвід інших у проектуванні й здійсненні навчання молодших школярів. Усе це спонукає студента до рефлексії (самопостереження й самовдосконалення), оволодіння різноманітними професійними вміннями і навичками, а отже, сприяє формуванню практичної готовності майбутнього вчителя до застосування інтегрованих форм організації навчання в початковій школі.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Науково обґрунтовано суть підготовки майбутнього вчителя до застосування інтегрованих форм організації навчання в початковій школі як освітнього процесу, що забезпечує готовність майбутніх учителів до діяльності інтегрованого характеру. Розкрито структуру і змістове наповнення складників цієї готовності (мотиваційно-ціннісна готовність, науково-теоретична готовність, практична готовність).

Теоретично обґрунтовано педагогічні умови підготовки майбутніх учителів до застосування інтегрованих форм організації навчального процесу в початковій школі (організація діяльності викладачів психолого-педагогічних і предметно-методичних дисциплін із упродовження інтегрованого підходу до навчання студентів; спрямованість професійної підготовки на формування у студентів мотиваційно-ціннісного компонента готовності; оволодіння майбутнім учителем психолого-педагогічними і предметно-методичними знаннями про організаційні форми інтеграції в навчанні молодших школярів; набування студентами досвіду використання інтегрованих форм організації навчального процесу).

Перспективу подальшого дослідження проблеми вивчення вбачаємо в обґрунтуванні інтегрованого підходу до підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування у молодших школярів ключових компетенцій.

Список використаних джерел

1. Глушман А.В. Университетское педагогическое образование: Опыт системного исследования / А.В. Глушман. – Київ: Просвіта, 1977. – 312 с.
2. Гузеев В.В. Теория и практика интегральной образовательной технологии / В.В. Гузеев. – М.: Народное образование, 2001. – 224 с.
3. Дьяченко М.И. Психологические проблемы готовности к деятельности / М.И. Дьяченко, Л.А. Кандыбович. – Минск: Изд-во Белорус. ун-та. 1976. – 176 с.
4. Лернер И.Я. Процесс обучения и его закономерности / И.Я. Лернер. – М.: Знание, 1980. – 96 с.
5. Максимова В.Н. Межпредметные связи в процессе обучения / В.Н. Максимова. – Москва: Просвещение, 1988. – 192 с.
6. Савченко О.Я. Ознаки особистісно-орієнтованої підготовки майбутнього вчителя / О.Я. Савченко // Творча особистість учителя: проблеми теорії та практики: зб. наук. праць. – Київ, 1997. – С. 3–5.
7. Сінопальнікова Н.М. Сутність і структура підготовки вчителя початкових класів / Н.М. Сінопальнікова // Теорія та методика навчання та виховання: зб. наук. пр. – Харків: Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, 2008. – Вип. 22. – С. 159–164.
8. Сластенин В.А. Формирование личности учителя советской школы в процессе профессиональной подготовки / В.А. Сластенин. – М.: Просвещение, 1976. – 160 с.
9. Сухаревская Е.Ю. Интегрированное обучение в начальной школе / Е.Ю. Сухаревская. – Ростов-на-Дону: Феникс. 2003. – 384 с.
10. Чапаев Н.К. Интегративный критерий качества усвоения знания / Н.К. Чапаев // Интеграция в педагогике и образовании. – Самара. 1994. – С. 36–46.

Обоснована сутність підготовки майбутніх учителів к застосуванню інтегрованих форм організації навчання (процес навчання, який забезпечує готовність к діяльності інтегрованого характеру, т.е. здійснення внутріпредметної і міжпредметної інтеграції в процесі преподавання основних шкільних дисциплін) і структурні компоненти цієї готовності (мотиваційно-ціннісна, науково-теоретична, практична). Визначено педагогічні умови підготовки майбутніх учителів к застосуванню інтегрованих навчальних форм в професійній діяльності. Уточнено поняття «інтегровані форми організації навчання».

Ключевые слова: будущий учитель, подготовка, педагогические условия, начальная школа, интегрированные формы обучения.

The essence of future teachers' training for employing the integrative forms in the organization of educational process at a primary school is substantiated (the learning process which provides preparedness of future teachers for integrative activities, i.e. the implementation of the intersubject and interdisciplinary integration in the process of teaching the elementary school subjects). The conditions for ensuring the efficiency of the process of training future teachers for employing the integrative forms of organization of educational process at a primary school are determined. The notion of «integrative forms of educational organization» is specified.

Key words: teacher, professional training, pedagogical conditions, primary school, integrative forms of the teaching process organization.

Одержано 24.12.2013.